

Main principles of investment management and evaluation features

Olim ASTANAKULOV¹

International Islamic Academy of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2022

Received in revised form

10 September 2022

Accepted 25 October 2022

Available online

15 November 2022

Keywords:

investments,
international project,
foreign enterprise,
international standard,
production,
stages of analysis.

ABSTRACT

The article describes the importance of investments in international economic relations, scientific views on the analysis of investment activity, the main features of investment management in national economy. It also explains the stages of the analysis process and order of its organization in management of investment activities. Conclusions and proposals for improving investment activity, analysis and management are presented at the end of the article.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss5-pp13-23>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Инвестиция фаолиятини бошқаришнинг асосий таъминлари ва баҳолаш хусусиятлари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

инвестициялар,
халқаро лойиҳа,
хорижий корхона,
халқаро стандарт,
ишлаб чиқариш,
таҳлил босқичлари.

Мақолада халқаро иқтисодий муносабатларда инвестицияларнинг аҳамияти, инвестиция фаолияти таҳлиliga оид илмий қарашлар, миллий иқтисодиётда инвестиция фаолиятини бошқаришнинг асосий хусусиятлари баён этилган. Шунингдек, инвестиция фаолиятини бошқаришда таҳлил жараёни босқичлари ва уни ташкил этиш тартиби ёритиб берилган. Мақола сўнгида инвестиция фаолиятини, таҳлиlinи ва бошқаришни такомиллаштириш бўйича хулоса ва таклифлар тақдим этилган.

¹ DSc., Professor, International Islamic Academy of Uzbekistan Head of "Islamic Economics and Finance" Department. E-mail: astanakulov@gmail.com.

Основные принципы управления инвестиционной деятельностью и особенности оценки

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

инвестиции,
международный проект,
иностранное предприятие,
международный стандарт,
производство,
этапы анализа.

В статье описывается значение инвестиций в международных экономических отношениях, научные взгляды на анализ инвестиционной деятельности, основные особенности управления инвестиционной деятельностью в национальной экономике. Также, разъясняются этапы процесса анализа и порядок его организации при управлении инвестиционной деятельностью. В конце статьи представлены выводы и предложения по улучшению инвестиционной деятельности, анализа и управления.

КИРИШ

Маълумки жаҳонда инвестиция фаолиятини ташкил этишда молиявий ахборотларни шакллантириш ва таҳлил қилиш бўйича мезонлар халқаро ташкилотлар томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу мезон талаблари асосида давлат миллий компанияларининг бошқарув тизимини такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Глобал пандемиянинг оғир оқибатлари дунё мамлакатлари иқтисодиётининг инқирозга юз тутишига олиб келди. Жумладан, Европа Иттифоқи иқтисодчи олимлари ва экспертлари, “иқтисодий инқирознинг “талафот даври”да ҳамда иқтисодий ўсиш суръатлари кескин пасайиши юз берганда, иқтисодий фаолиятни тиклашга энг катта ҳисса қўшувчи омил бу – инвестициялар эканлигини эътироф этдилар” [7]. Бундай шароитда корхоналар инвестиция фаолияти таҳлилини амалга ошириш асосида самарали бошқарув қарорларини қабул қилишнинг аҳамияти ортиб бормоқда.

2021 йилда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқими 1,58 триллион долларни ташкил этди, бу 2020 йилдаги жуда паст даражадан 64 фоизга кўпдир. Айнан бу тикланиш натижасига давлатлар ўртасидаги рағбатлантириш дастурлари, халқаро лойиҳаларни молиялаштириш жараёнининг тез ўсиши туфайли эришилди [18].

Халқаро амалиётда нуфузли молия муассасалари ҳисобланган Жаҳон банки, Халқаро валюта фонди, БМТнинг Тараққиёт дастурлари каби халқаро ташкилотлар томонидан компанияларда самарали инвестиция қарорларини қабул қилиш бўйича услубий тавсияларни такомиллаштиришга йўналтирилган илмий ишларга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мазкур тадқиқотлар нуфузли тадқиқот марказлари томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, халқаро стандартларда белгиланган талаблар асосида ҳўжалик юритувчи субъектлар инвестиция фаолияти таҳлили усулларини такомиллаштириш имконини берган. Лекин корхоналар инвестиция фаолияти таҳлилининг назарий асослари, корхоналарнинг инвестиция фаолиятини таҳлил қилиш ва баҳолаш услубиёти, корхоналар инвестиция фаолияти самарадорлигини таҳлил қилишда қўлланиладиган манбалар ва усуллар, корхоналарда инвестиция фаолияти самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлилини такомиллаштириш йўллари билан боғлиқ муҳим масалалар ҳозиргача ўзининг ижобий ечимини топмаган.

Ўзбекистонда фаолият юритаётган миллий ҳамда хорижий корхоналарнинг инвестиция фаолияти натижалари акс этган ҳисоботлари халқаро стандартлар даражасида, ҳаққоний ва шаффофлиги таъминланган ҳолда шакллантирилмоқда.

Мамлакатимиздаги барқарорлик ва қулай инвестиция муҳити натижасида ташқи иқтисодий алоқалар изчил ривожланмоқда. 2021 йилда жами 10 миллиард доллардан ортиқ, жумладан, 8 миллиард 100 миллион доллар тўғридан-тўғри хорижий инвестиция ўзлаштирилган. Бунинг натижасида 318 та йирик ва 15 мингдан зиёд ҳудудий лойиҳалар амалга оширилиб, 273 мингдан ортиқ иш ўрни ташкил этилган. Янги корхоналар жами 1 миллиард доллардан зиёд экспорт ва 530 миллион долларлик импорт ўрнини тўлдириш имкониятига эга [17].

Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналиш сифатида “мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш, инвесторларнинг бу борадаги давлат сиёсатининг изчиллигига бўлган ишончини мустаҳкамлаш ва инвесторлар билан ишлашда давлат тузилмаларининг масъулиятини ошириш” [1], “инвестиция лойиҳаларини ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг, янги ишлаб чиқариш қувватлари ва иш жойларини яратиш, инфратузилмани такомиллаштириш ҳамда ҳудудларни ободонлаштириш ва халқ фаровонлиги даражасини ошириш” [2] вазифалари қўйилди. Булар хўжалик юритувчи субъектлар томонидан инвестиция фаолиятини самарали юритиш бўйича стратагик режалаштириш ва таҳлилини юритиш вазифаларини белгилаб берди. Мазкур вазифалар корхоналар инвестиция фаолияти натижадорлигини ошириш, ушбу фаолиятнинг таҳлил механизмларини такомиллаштириш, унинг хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий барқарорлигини таъминлашдаги ўрнини кучайтириш ҳамда инвестиция фаолияти таҳлилининг услубий асосларини такомиллаштириш заруриятини кўрсатиб беради.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Хорижлик иқтисодчи олим Р.Дефуско (Richard A. DeFusco), “инвестиция фаолияти таҳлили – миқдорий мақсадлар танлови таҳлилини тўлиқ ўзида мужассамлаштириши зарур” деб кўрсатади [7]. Бошқа хорижлик иқтисодчи амалиётчиларни қарашларида корхона инвестиция фаолиятини режалаштириш жараёнида инвестиция сиёсатининг муҳим ўрни ва роли тўғрисида билдирилган яхлит тизимли тўхтамга асосланган ёндашувга дуч келмадик. Иқтисодчи амалиётчи Д. Ханнинг ишланмаларида “Корхона сиёсатини юритишнинг асосий натижаси барча мақсадларни тизимлаштирилган ҳолда рўёбга чиқариш” [13] деб баён этилган бўлса-да, Нобель мукофоти соҳиби У. Шарп ўзининг “Инвестиция” номли асарида “Инвестиция сиёсати танлови инвесторнинг инвестиция маблағларини аниқ бир мақсадга йўналтирилиши” [14]ни англаши қайд этилган. Бошқа бир амалиётчи И.Я. Лукасувич “корхона инвестиция стратегиясини амалга ошириш шакли алоҳида муҳим бўлган инвестиция фаолияти йўналишларни босқичма-босқич рўёбга чиқариш” [10] деб тавсифлайди.

Инвестиция сиёсатида уни амалга ошириш усуллари, рўёбга чиқариш жараёни ва назорати ҳамда лойиҳа самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари ҳисобга олинади. Инвестиция фаолияти босқичлари инвестицияни режалаштириш жараёнида кўрилади. АҚШ иқтисодчи олими Ч.Джонс (Charles P. Jones) фикрича, “инвестицияни режалаштириш корхона инвестиция фаолияти самарадорлигини рўёбга чиқарувчи ва инвестиция маблағларидан самарали фойдаланишни таъминловчи режали вазифалар ва кўрсаткичларни изоҳловчи режани амалга ошириш тизими ҳисобланади” [4].

Маҳаллий иқтисодчи олимлардан бири А. Бекмуродов ўз илмий ишларида инвестиция сиёсати ҳақида тўхталиб: “Жаҳондаги аксарият мамлакатлар тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш учун маълум даражада рақобат курашини амалга ошириб, бунинг учун қулай ва рақобатбардош инвестиция сиёсатини амалга оширади. Самарали инвестиция сиёсати мамлакат иқтисодиёти рақобатбардошлигини таъминлаш учун зарур инновациялар, янги техника ва технологиялар, билимлар, ўқув ва компетенцияларнинг ҳам ишончли манбаи ҳисобланади” [9] дея таъкидлаган.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналарга инвестицияларни самарали жалб этиш, ундан оқилона фойдаланиш ва рақобатбардошлигини таъминлаш жараёни инвестиция фаолиятини таҳлил қилиш ҳамда баҳолашнинг янги замонавий услубларидан фойдаланиш заруриятини юзага келтирмоқда. Ҳозирги кунда корхоналарга сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий омиллар таъсири ҳамда турли кутилмаган иқтисодий инқирозлар, хорижий инвестицияларни жалб этувчанлик даражасини оширишни талаб этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони билан тасдиқланган “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг 26-мақсадида ҳам иқтисодиётга инвестицияларни фаол жалб қилиш бўйича аниқ вазифалар белгиланган. Унга кўра мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибадорлигини ошириш шароитида келгуси беш йилда жами 120 миллиард АҚШ доллари, жумладан 70 миллиард доллар хорижий инвестицияларни жалб этиш чораларини кўриш белгиланган. Инвестициялардан самарали фойдаланиш ҳамда экспорт ҳажмларини ошириш бўйича, “пастдан-юқорига” тамойили асосида, янги тизимни йўлга қўйиш, 2026 йилгача хорижий ва маҳаллий инвестицияларни жалб этиш стратегиясини амалга ошириш вазифалари ҳам кўрсатилган [3].

Инвестиция фаолияти корхонанинг алоҳида бўлимларини ўзаро бир-бирига боғлиқ равишда ривожлантиради ва модернизациялаш жараёнини тезлаштириб, ишлаб чиқаришда йўқотилган натижа бирликларини қайта тиклайди. Натижада янги қиймат бирликлари вужудга келади.

Шуни таъкидлаш жоизки, бу узлуксиз жараёнда корхона ўзи йўқотган имкониятларини тиклаб олишнинг янги даражасига ўтиши мумкин бўлади. Айрим ҳолларда корхона инвестиция фаолияти самарасиз якун топиши, яъни амалга оширилаётган инвестиция лойиҳаси рентабеллиги даражасини белгиловчи омиллар натижасида охиригача амалга ошириш имконияти чекланиб қолиши ҳамда сарфланган харажатлар ўзини оқламаслиги мумкин. Бу ҳолат иқтисодий ночор корхоналарни тараққиёт сари етаклаш ўрнига, уларнинг қайтадан банкрот бўлишига олиб келади.

Инвестиция фаолиятига йўналтирилган харажатлардан ижобий натижа олиш учун ташқи омиллар самарадорлигини кучайтириш орқали салбий ҳолатларни юмшатиш борасида инвестиция фаолиятининг самарали бошқарув тизимини қарор топтириш зарурияти вужудга келади. Замонавий иқтисодиётнинг шиддатли оқими корхонада самарали бошқарувнинг функционал тизими амал

қилиши заруриятини юзага келтиради ва бусиз корхона инвестиция фаолиятини самарали амалга ошира олмайди. Кейинги 15 йилда Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётига йўналтирилган инвестицияларнинг самарасиз йўналтирилиши оқибати, бухгалтерия ҳисоб-китоби ва таҳлил натижалари шуни кўрсатмоқдаки, активлар ва корхонага жойлаштирилган инвестицияларнинг ўзлаштириш ҳолати бухгалтерия балансида акс эттирилиши корхонанинг даромад манбаининг камайишига олиб келди. Бу шу йиллардаги хўжалик юритувчи субъектларда самарасиз бошқарув тизими амал қилганлиги ва инвестиция фаолияти самарасиз олиб борилганлиги асосан улардаги бошқарув қарорлари тўғри қабул қилинмаганлигидан далолат беради. Бу ўз навбатида, корхона тараққиётида стратегик ва молиявий бошқарув ҳамда унинг таҳлили муҳим ўрин тутишини кўрсатади. Инвестиция бошқаруви корхона инвестиция фаолиятининг барча босқичларини, жумладан, режалаштириш, ташкил этиш ва ижро этиш жараёни самарали бошқарувни тақозо этади. Мазкур бошқарув тизимини инвестиция фаолиятининг таҳлилисиз амалга ошириб бўлмайди. Шунингдек, бу жараёнларни мақсадли бошқариш ва кутилган натижага эришиш ҳамда корхонанинг истиқболдаги тараққиётга ўзаро боғлиқликда кечади.

Инвестиция фаолияти таҳлили бўйича жаҳон экспертларидан саналган, нобель мукофоти соҳиби Гарри Марковиц[5] (Harry M.Markowitz) ва Йель(Yale) университети йирик олими Фрэнк Фабозци [12] (Frank J.Fabozzi) инвестиция бошқаруви жараёнини ташкил этишнинг 5 та босқичини келтириб ўтади:

- биринчи босқич: инвестициянинг мақсадини шакллантириш;
- иккинчи босқич: корхонада инвестиция сиёсатини амалга ошириш;
- учинчи босқич: инвестиция портфели стратегиясини танлаш;
- тўртинчи босқич: ўзаро бир-бирига боғлиқ бўлган активларни танлаш;
- бешинчи босқич: инвестицияни амалга ошириш самарадорлигини баҳолаш.

Юқорида АҚШ иқтисодчи олими томонидан қайд этиб ўтилган инвестиция фаолиятини бошқариш ва таҳлил қилиш жараёни камчиликлардан холи бўлмай, асосан молиявий инвестициялар таҳлиliga йўналтирилганлигини кўришимиз мумкин. Капитал қўйилмалар таҳлиliga йўналтирилмаганлиги мазкур методиканинг аҳамиятини бирмунча пасайтиради. Шу йўсиндаги йўналтирилганлик одатда инвестиция жараёнининг тўлақонли таҳлиlinи амалга оширишни қийинлаштиради. Юқорида келтирилган хорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимларни инвестиция фаолияти таҳлили бўйича амалга оширилган тадқиқотлари ҳам шу тоифадаги камчиликлардан холи эмас. Мазкур камчиликларни бартараф этиш учун ҳар бир хўжалик юритувчи субъектнинг инвестиция фаолиятини ташкилий ва мукамал бошқарувини шакллантириш мақсадга мувофиқдир (1-жадвал).

1-жадвал

**Инвестиция фаолиятини бошқаришда таҳлил жараёни босқичлари
ва уни ташкил этиш тартиби**

Таҳлил жараёни босқичлари	Таҳлил жараёнининг асосий кўрсаткич ва мезонлари	Ташкил этиш механизми
1-босқич	Товар (иш, хизмат) ишлаб чиқариш истеъмол бозори ва миллий иқтисодиёт тараққиётини режалаштириш ҳамда жорий таҳлили	Ташкилий режа қисми
2-босқич	Инвестиция фаолияти таҳлилида стратегик режалаштириш	
	Инвестиция сиёсатини ишлаб чиқиш;	
	Инвестициялар таҳлилини амалга ошириш жараёнида мақсадли режалаштириш;	
	Инвестиция дастурини шакллантириш ва стратегияни ишлаб чиқиш	
3-босқич	Алоҳида инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш жараёнлари таҳлили	Ижро қисми
4-босқич	Инвестиция фаолияти самарадорлигини баҳолаш ва таҳлил қилиш ҳамда тегишли бошқарув қарорларини қабул қилиш	Таҳлилий қисми

Кўриниб турибдики, инвестиция фаолияти бошқаруви ташкилий тузилиши ва босқичларининг ҳар бири ўз навбатида, бутун яхлит бир мақсадли фаолият тизимини ташкил этади ҳамда ҳар бир таркибий кесимида тузилмавий таҳлилларни амалга оширишни тақозо этади. Жадвалдаги таркибий тузилиш келтириб ўтилганидек, учта қисмга, яъни ташкилий режа, ижро ва таҳлилий қисмларга ажратиш мақсадга мувофиқдир. Товар (иш, хизмат) ишлаб чиқариш истеъмол бозори ва миллий иқтисодиёт тараққиётини режалаштириш ва жорий таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, инвестиция фаолиятини амалга оширишнинг дастлабки босқичи бирмунча мураккабдир. Бу ҳолат, айнан мазкур босқичда эҳтимоллик даражаси юқори бўлиб, кўпроқ бу жараён ижодий ва ўз навбатида кенг кўламли таҳлилий ёндашувни амалга оширишни тақозо этади. Айнан шундай таҳлил натижасига таяниб, корхонада инвестиция фаолияти режалаштирилади ва амалга оширилади. Шунинг учун биринчи босқич кейинги босқичларнинг ташкиллаштирилишига омил бўлади. Бозор конъюктурасини прогнозлаштиришдан асосий мақсад корхона инвестиция фаолиятига таъсир этувчи ташқи омилларни аниқлаб олишдан иборатдир. АҚШ тажрибасидан маълумки, бундай жараён PEST (STEP деб ҳам юритилади) омиллар таҳлили деб номланади ва у ўзида қуйидаги тўртта, яъни сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва техник омилларни намоён этади [6].

Прогнозлаштириш жараёнида албатта даврийликни ҳисобга олиш зарур бўлади. Бу даврийлик узоқ муддатли (10 йилдан юқори), ўрта муддатли (5-10 йил) ва қисқа муддатли (5 йилда кам бўлмаган) каби вақтларни қамраб олади. Дастлабки танловда асосий икки омил ҳал қилувчи ролни ўйнайди. Уларнинг биринчиси, миллий иқтисодиёт барқарорлиги, икинчиси эса хўжалик юритувчи субъект кўламидир. Ушбу омил корхонанинг ички сифат омили ҳисобланади, ўз навбатида прогнозлаштиришга тўғридан-тўғри боғлиқ бўлади. Даврийлик кесимида корхона инвестиция фаолиятига таъсир этувчи жорий кўрсаткичлар таҳлили амалга оширилади. Шундан сўнг олдинги йиллардаги кўрсаткичларнинг

солиштира таҳлилига асосланиб, корхона истиқболда дуч келадиган ташқи омиллар аниқланади. Таҳлил кўпинча миллий иқтисодиёт ривожланишининг олдинги йиллардаги даражасига мутаносиб ҳолда амалга оширилади.

Биринчи босқич якунида барча олинган маълумотлар жамланиб режалаштириш усулидан фойдаланилган ҳолда имкониятларнинг қатор чегаралари аниқланади. Бунда, албатта, тармоқларнинг рақобатбардошлиги, жаҳон ёки миллий иқтисодиёт ривожланиш даражасига таъсир этувчи омиллар ҳисобга олиниши муҳим ҳисобланади (2-жадвал).

2-жадвал

Инвестиция фаолиятини ташкил этишда ташқи муҳит таъсирида ривожланиш даражасининг таҳлили

Даража	Асосий кўрсаткичлар
Макроиқтисодий	Даставвал миллий иқтисодиётни тавсифловчи кўрсаткичлар тадқиқи амалга оширилади: ялпи талаб ва ялпи тақлиф даражаси, ЯИМ даражаси, ишсизлик, инфляция, аҳолининг демографик ўсиши, ёшлар улуши ва уларнинг меҳнатга лаёқатли қисми, қайта молиялаштириш ставкаси, ташқи савдо баланси ва ҳ.к.
Мезоиқтисодий	Корхона инвестиция фаолиятига боғлиқ бўлган истиқболли тармоқлар, шунингдек, тармоқларнинг ривожланиш анъаналари ва прогнози аниқланади. Асосий кўрсаткичлар бўлиб бунда тармоқлардаги товар талаб ва тақлиф, энергия ва зарур бўлган материаллар нархи, устувор илмий ишланмалар ва тармоқлар технологик ривожланиш анъаналари ва тармоқларни фискал тартибга солиш, давлат субсидиялари ва бошқ. қатнашади.
Микроиқтисодий	Мазкур босқичда корхонанинг хусусий имконияти аниқланади, яъни бозордаги ўрни, молиявий ташкилотлардаги ўрни, таъминотчилар, рақобатчилар билан ўзаро алоқалари ва бошқ. Бу босқичда таҳлил асосан ишлаб чиқарилган товарга бўлган талаб ва тақлиф, товарнинг сифат даражаси, рақобат даражаси, корхона технологик таъминланганлик даражаси ва асосий бозордаги рақобатчиларга қаратилади. Бу ўринда асосий жиҳат маркетинг таҳлилига ва товарнинг ҳаётийлик даражасига боғлиқ бўлади.

Эҳтиёжларнинг тобора ўсиб бориши бошқарув қарорларини қабул қилиш жараёнини мураккаблаштиради. Тараққиётнинг самарали йўлини танлаш тадбиркорликнинг эски анъанавий қарор топган йўлидан воз кечиб, унинг инновацион йўллари қидириш, янги тизимга ўтиш, мослашиш, режалаштириш жараёнини қийинлаштиради. Шунинг қайд этиш лозимки, жаҳон амалиётида режалаштиришнинг айнан яхлит, тажрибадан ўтган тизимли усули мавжуд эмас. Лекин “ҳар қандай шароитда ҳам тегишли таҳлилларсиз режалаштириш жараёнини амалга ошириб бўлмайди” [11].

Режалаштиришнинг сценарийли усули мураккаб ва замонавий бўлиб, у аниқлаб бўлмайдиган қуйидаги жиҳатларини ўзида мужасаммалаштиради:

- прогнозлаштиришнинг узоқ муддатли даврийлиги;
- иқтисодиётга таъсир этувчи ташқи омилларнинг таъсири;
- макроиқтисодий айрим жараёнларнинг йўқолиши ва янгиларининг пайдо бўлиши;

- кўзда тутилмаган ва умуман алоқаси бўлмаган аниқ бир ташқи омилнинг корхона инвестиция фаолиятига таъсири;

- товар ишлаб чиқаришда кутилмаган инновациялар жорий этилиши ва янги рақобатчиларнинг юзага келиши.

Инвестиция фаолиятини стратегик режалаштиришнинг ҳозирги шароитида йирик корхоналарнинг хўжалик юритиш фаолиятини режалаштириш муҳим саналади. Ривожланган хорижий корхоналар асосий ҳал қилувчи қарорлари узоқ муддатли режасиз амалга оширилмайди. Кенг маънода стратегик режалаштириш компаниянинг ички имкониятлари ва ташқи муҳит ўзаро алоқадорликда истиқболдаги ҳолатини кўрсатади. Тор маънода эса, режалаштириш корхонанинг узоқ муддатли комплекс мақсадларни рўёбга чиқариш ва мазкур мақсадларга маълум даврийликда эришишини кўзлайди. Ҳозирги кунда ҳар қандай ҳолатда ҳам стратегик режалаштириш ҳар бир корхона тараққиётини белгиловчи устувор бошқарув тамойилларидан ҳисобланади[15]. Корхонанинг ривожланиши ва инвестициялардан самарали фойдаланиши билан боғлиқ, ички ва ташқи имкониятларини аниқлашда стратегик режалаштиришнинг 3 та асосий йўналишини кўрсатиш мумкин:

- инвестиция сиёсати оптималлаштириш;
- инвестицияни мақсадли режалаштириш;
- инвестиция стратегияси.

Бизнинг фикримизча, инвестицияни режалаштириш босқичларини ҳужжатлаштириш жараёнида корхонанинг асосий мақсадларини тавсифловчи оператив ва стратегик инвестиция харитасини расмийлаштириш талаб этилади.

Инвестиция фаолиятини якуний стратегик режалаштириш босқичида эса, инвестиция стратегияси ишлаб чиқилади. Иқтисодчи олим Д. Хан “корхоналарнинг стратегияси бўлиб аниқ мақсадга йўналтирилган турли йўллар, ҳажмлар ва устувор йўналишлар ҳисобланади” [13] деб кўрсатади. Инвестицияни режалаштиришда аниқ мақсадлар умумлаштирилса, инвестиция стратегиясида корхонанинг мақсадларини тавсифловчи инвестиция бошқаруви бўйича аниқ мақсадлар дастури ишлаб чиқилади. Бундай босқичларга ажратишдан асосий мақсад, юқори қайтимли капитал ва босқичма-босқич харажатларини амалга ошириш орқали маълум давр мобайнидаги стратегик жараёнларни амалга ошириш ҳисобланади. Албатта, бундай босқичларнинг қандай мақсадларда йўналтирилганлиги қуйидагилар билан изоҳланади:

- мақсад ва вазифаларга эришиш учун истиқболли инвестиция таклифларини танлаш орқали мақсадли дастурни шакллантириш;
- корхона инвестиция имкониятлари кўлами ва таркибий тузилмаси таҳлилини амалга ошириш.

Инвестиция стратегиясини яратиш зарурияти қўйилган мақсадларнинг мураккаблиги, ташқи муҳитнинг беқарорлиги ва истиқболдаги юз бериши мумкин бўлган ҳодисаларнинг эҳтимолий табиати билан боғлиқ. Шунинг учун инвестиция стратегияси корхона муваффақиятли одимланишининг асосий воситаси ҳисобланади [16]. Муваффақиятли инвестиция стратегияси:

- компанияда асосий инвестиция лойиҳаларини амалга оширишнинг мақбул механизми яратилишига асос бўлади;
- аниқ ва маълум мақсадларга эришиш жараёнида стратегик инкор этиш юзасидан маълумотлар тақдим этилади;
- компаниянинг асосий рақобатдош афзалликларини мужассам этади;

- режалаштиришнинг турли даражаларида (стратегик, тактик ва операцион) ўзаро боғлиқликни таъминлайди;
- компанияда инвестиция ресурсларидан фойдаланиши оптималлашади;
- ташқи муҳит кескин ўзгарганда (ривожланишнинг муқобил сценарийлари пайдо бўлганда) компаниянинг инвестиция потенциалини тезкор юзага келтиради.

Инвестиция стратегияларини амалга ошириш юзасидан инвестиция дастурлари шакллантирилади, бу эса ўз навбатида, инвестиция тадқиқотлари натижаларига кўра, қабул қилинган инвестиция лойиҳалари ҳисобланади. Компаниянинг ҳужжатлаштириш инвестиция дастурини мақсадли инвестиция харитасида кўрсатилиши мумкин (3-жадвал).

3-жадвал

Инвестиция стратегияларининг таснифи

Таснифлаш	Хусусияти
Мақсадли йўналишига кўра;	Худудий стратегиялар. Муайян худудлардаги компанияларнинг аниқ мақсадларига эришишга қаратилган комплекс чора-тадбирлар ва ёндашувлар мажмуи.
	Функционал стратегиялар. Компаниялар фаолиятининг муайян соҳаларида аниқ мақсадларга эришишга қаратилган комплекс чора-тадбирлар ва ёндашувлар мажмуи.
	Яхлит стратегиялар. Юқорида келтирилган иккита стратегиянинг симбиозини (қўшилишини) ифода этади.
Бизнес диверсификацияси даражасига кўра;	Портфели стратегиялар. Бу турли соҳалар ва маҳсулотлар бўйича инвестиция фаолияти диверсификацияси орқали рискларнинг олдини олишга (минималлаштиришга) қаратилган.
	Рақобатбардош стратегиялар. Фаолиятнинг бир соҳасига ёки маҳсулотга инвестицияларни ажратиш (ихтисослаштириш) орқали даромадни кўпайтириш.
Компания фаолиятининг циклик босқичларига кўра;	Ривожланиш стратегиялари. Бозорга янги маҳсулот билан кириб келаётган ёки динамик ривожланаётган юқори технологик фаолиятга киришга интилаётган ёш корхоналар учун. У асосан бозорни кенгайтиришга, маҳсулотни доимий равишда модернизациялашга қаратилган агрессивлик, хилма-хиллик ва кенг ўлчамдаги инвестиция фаолияти билан ажралиб туради.
	Барқарорлик стратегиялари. Бу барқарор даромадга ва белгиланган соҳаларда барқарор рақобат позициясига эга етук компаниялар учун характерлидир. Бу ҳолда инвестиция фаолияти асосан асосий воситаларни кенгайтириш ва активларнинг ўртача ўсишига қаратилган.
	Қисқартириш (сиқиш) стратегиялари. Бу молиявий инқироз даврида қўлланилади ва зарар келтирадиган ишлаб чиқаришни қисқартириш, ходимларни қисқартириш ва рақобатдош бозорларни тарк этишга қаратилган. Мақсад харажатларни минималлаштириш ва бизнеснинг истиқболли соҳаларида бўшатишган инвестиция манбаларини қайта йиғишдир.
	Комбинацияланган стратегиялар. Икки ёки ундан кўп турдаги стратегияларнинг комбинацияси. Юқори даражада ишлаб чиқилган / худудий бизнес тузилишга эга йирик компаниялар томонидан қўлланилади.

Мақсадли инвестициядан ташқари, компания менежерлари таснифлаш мезонларини ўзида акс эттирган ҳамда олдиндан режалаштирилган инновацион фаолиятга дахлдор яхлит тизимли йиғма таҳлилий ахборот таъминотига ҳам эҳтиёж сезадилар. Натижада, инвестицияларни режалаштириш босқичи бошқарув ҳисоботининг бошқа ҳужжати-тўловлар ва тушумларнинг инвестиция режаси билан тўлдирилиши мақсадга мувофиқдир.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Инвестиция фаолиятини, таҳлилни ва бошқаришни такомиллаштиришда қуйидаги хулосаларни алоҳида кўрсатиб ўтиш мумкин:

Биринчидан, инвестиция фаолияти таҳлилни ташкил этишнинг хусусиятларини аниқлаш, уларни белгиланган халқаро стандартлар талаблари даражасида такомиллаштириш йўллари кўрсатиб бериш;

Иккинчидан, инвестиция фаолиятини амалга оширишда етарли даражада ахборот имкониятларини кенгайтириш. Бу жаҳон амалиётида инвестиция фаолияти таҳлилни ташкил этиш, самарали бошқарув қарорларини қабул қилиш ва улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари аниқлаш имконини беради.

Учинчидан, рақамлаштириш орқали корхоналарнинг келгуси истиқболли даврга мўлжалланган оптимал бошқарув қарорларини қабул қилиш бўйича тегишли тадбирлар ишлаб чиқиб, уни амалга ошириш имкониятлари кенгайтириш.

Тўртинчидан, инвестиция фаоллигига таъсир кўрсатувчи инвестиция ҳажми, инвестиция самарадорлиги, инвестициядан кутиладиган натижа, корхона ички ресурсларининг инвестицияга муҳтожлик даражаси каби кўрсаткичларнинг омилли таҳлилни замонавий усуллари орқали такомиллаштириш эвазига самарали инвестиция лойиҳаларини жойлаштириш ва жалб қилиш методологиясини яратиш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, инвестиция фаолияти таҳлилни такомиллаштириш ҳамда 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида белгиланган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда янги иш ўринларини ташкил қилиш, бандлик муаммосини ҳал қилиш ва камбағалликни қисқартириш эвазига аҳолининг фаровонлиги, яшаш даражаси ва сифатини кўтаришга қаратилган вазифаларни амалга оширишга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 августдаги “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–5495-сонли Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.08.2018 й., 06/18/5495/1611-сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 14 майдаги “Ўзбекистон Республикаси инвестиция дастурини шакллантириш ва амалга оширишнинг сифат жиҳатидан янги тизимига ўтиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–5717-сонли Фармони // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.05.2019 й., 06/19/5717/3132-сон; 18.08.2020 й., 06/20/6042/1190-сон.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сонли “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони // <https://lex.uz/docs/5841063>.

4. Charles P. Jones, Gerald R. Jensen Investments: Analysis and Management, 13th Edition. John Weley&Sons. 2016. 611 p. (9).
5. Harry M. Markowitz. Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments (Cowles Foundation Monograph). – Cambridge, Mass.: B. Blackwell, 1991. – P. 384.
6. Lawrence P. Carr, Alfred J. Nanni Jr. Delivering Results: Managing What Matters. Springer Science & Business Media. – P. 211. ISBN 978-1-4419-0621-2. (44).
7. Petrović P., Arsić M., Nojković A. Increasing public investment can be an effective policy in bad times: Evidence from emerging EU economies. Econ Model. 2020. DOI: 10.1016/j.econmod.2020.02.004.
8. Richard A. DeFusco, Dennis W. McLeavey, Jerald E. Pinto, David E. Runkle, Mark J.P. Anson. Quantitative Investment Analysis, 3rd Edition. John Weley&Sons. 2015. – P. 640. (43)
9. А.Ш.Бекмуродов Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион юқсалиш моделини излаб. Тошкент: “XXI ASR”, 2018. – Б. 215.
10. Лукасевич И.Я. Финансовый менеджмент в 2 ч. Часть 2. Инвестиционная и финансовая политика фирмы: учебник и практикум для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. Юрайт, 2020. – С. 304. (12–13).
11. Сергеев А.А. Бизнес-планирование: учебник и практикум для вузов. – 4-е изд. испр. и доп. – Москва: Изд. Юрайт, 2020. – С. 484. (398–402).
12. Фрэнк Дж. Фабоцци. Управление инвестициями. – М: Инфра-М. 2000. – С. 932.
13. Хан Д. ПиК. Планирование и контроль: концепция контроллинга. – М.: Финансы и статистика, 2015. – С. 800.
14. Шарп У., Бэйли В., Александер Дж. Инвестиции. – М.: ИНФРА-М, 2018. – С. 1028. (9–11).
15. Astanakulov O., Asatullaev Kh., Saidaxmedova N., & Batirova N. (2021). The energy efficiency of the national economy assessment in terms of investment in green energy. Economic Annals-XXI, 189(5-6(1)), 26-34. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V189-03>.
16. Astanakulov O.T., Raximov M.Y., Kalandarova N.N. (2020). Analysis of The Investment Program of The Analytical Cycle at the Enterprise for the Development of the Company's Entrepreneurial Activity. Academy of Entrepreneurship Journal, Vol: 26 Issue: 3S, 1528–2686. (Scopus) Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/analysis-of-the-investment-program-of-the-analytical-cycle-at-the-enterprise-for-the-development-of-the-companys-entrepreneurial-a-9736.html>.
17. <https://review.uz/oz/post/v-2022-godu-planiruetsya-privlech-95-mlrd-pryamx-inostrannx-investiciy>. 2022 йилда 9,5 млрд. долларлик тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этиш режалаштирилган.
18. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_overview_ru.pdf. Доклад о мировых инвестициях 2022 международные налоговые реформы и устойчивые инвестиции.